

Γεωγραφίες

Αρ. 40 (2022)

Γεωγραφίες, Τεύχος 40, 2022

**40 ΤΕΥΧΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ: ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΓΟΡΕΣ
ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ**

Στέλιος Γκιάλης

40 ΤΕΥΧΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ: ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΓΟΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Στέλιος Γκιάλης¹

40 Issues of the Geographies Journal: a review of the evolution of spatial thinking on labour markets and labour agency

Stelios Gialis

Εισαγωγή

Τα 40 τεύχη διαδρομής των Γεωγραφιών αποτελούν μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για αναστοχασμό. Η επιχειρούμενη «ρετροσπεκτίβα» στο μακροβιότερο ελληνόγλωσσο περιοδικό κριτικής Γεωγραφίας συμβάλει στο να θυμηθούμε τον πλούτο των συμβολών που κατά καιρούς έχουν δημοσιευτεί στο περιοδικό, αφού πολλές από αυτές παραμένουν μέχρι και σήμερα εξαιρετικά επίκαιρες. Δεδομένων δε και των περιορισμών που σχετίζονται με την αποκλειστικά έντυπη έκδοση του περιοδικού από το 1^ο έως και το 14^ο τεύχος, πολλές ίσως δεν έχουν τύχει και της προσοχής που τους άξιζε. Ακόμη περισσότερο, η αναδρομική αυτή αναφορά μπορεί να φέρει στο προσκήνιο το πώς η ελληνόγλωσση Γεωγραφία και όσοι την υπηρετούν έχουν αλληλοεπιδράσει με διεθνείς επιστημονικές τάσεις και δυναμικές, καθώς και με την ευρύτερη κοινωνικο-οικονομική συγκυρία, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα. Πως και κατά πόσον, με άλλα λόγια, νέοι ή μεγαλύτεροι σε ηλικία επιστήμονες, ακτιβιστές και ενεργοί πολίτες που γράφουν και επικοινωνούν στα ελληνικά, δημοσίευσαν ουσιαστικές -από θεωρητική και εμπειρική άποψη- εργασίες γεωγραφικής σκέψης στο πλαίσιο μιας περιόδου πολλαπλών αλλαγών και πρωτοφανέρωτων κρίσεων.

Στο παρόν άρθρο θα εστιάσω αναγκαστικά, λόγω «εξειδίκευσης» αλλά και περιορισμένου χώρου, στα άρθρα και τις δημοσιεύσεις που σχετίζονται με τη χωρικότητα των αγορών εργασίας, τις ποικίλες μη-τυπικές -και συχνά επισφαλείς- μορφές απασχόλησης, και ευρύτερα με τη Γεωγραφία της Εργασίας. Το σχήμα που ακολουθώ είναι απλό και ευθύ: επιλέγω μια χρονολογικά ιεραρχημένη -από το χθες στο σήμερα- αναφορά στη μεγάλη πλειοψηφία των συναφών δημοσιεύσεων, ενώ στο τέλος παραθέτω κάποια συνθετικά ευρήματα. Σημειώνεται ότι ορισμένες εργασίες που θα έπρεπε να τύχουν αναφοράς δεν έχουν δυστυχώς συνυπολογιστεί. Οι λόγοι πίσω από αυτή την παράλειψη αυτή σχετίζονται με α) την έλλειψη πρόσβασης του γράφοντος σε ορισμένα τεύχη του περιοδικού, β) το ότι ορισμένα άρθρα που δεν συνυπολογίστηκαν διαπραγματεύονται έμμεσα θέματα απασχόλησης και εργατικού δυναμικού χωρίς όμως, όπως εκτιμήθηκε, να έχουν μεγάλη συνάφεια με την προβληματική περί χωρικότητας των αγορών εργασίας, απασχόλησης, επισφάλειας και εργατικής δράσης και, τέλος, γ) το περιορισμένο μέγεθος της επετειακής επισκόπησης που ακολουθεί. Οι όποιες παραλείψεις και λάθη βαρύνουν αποκλειστικά τον γράφοντα.

1. Αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Παν. Αιγαίου, stgialis@aegean.gr

Η χωρική σκέψη για τις αγορές εργασίας και τη δράση των εργαζομένων μέσα από τα 40 τεύχη των Γεωγραφιών

Η πρώτη εκτενής διαπραγμάτευση ζητημάτων που αφορούν στις αγορές εργασίας εμφανίζεται στο τεύχος 8 του περιοδικού. Συγκεκριμένα, ο Ασπρογέρακας (2004) μελέτησε τον τομέα των υπηρεσιών ως πεδίο αστικού ανταγωνισμού μέσα από το παράδειγμα των ελληνικών πόλεων μεσαίου μεγέθους, επισημαίνοντας πως οι τελευταίες καλούνται συχνά να λειτουργήσουν σε ένα διεθνοποιημένο αστικό δίκτυο και σε περιβάλλον έντονα ανταγωνιστικό. Κλειδί για τη θέση που θα καταλάβουν στην υπό διαμόρφωση αστική ιεραρχία αποτελεί η ικανότητά τους να προσελκύσουν τριτογενείς λειτουργίες, με ουσιαστικότερες τις δραστηριότητες του κλάδου των υπηρεσιών προς παραγωγούς. Βασική συνεισφορά του άρθρου αποτελεί η εστίαση στις αγορές εργασίας των -συχνά αγνοημένων- μη μητροπολιτικών αστικών συγκεντρώσεων, με συγκριτική αναφορά σε σχετικές μελέτες που έχουν ως αντικείμενο αντίστοιχα αστικά συστήματα ευρωπαϊκών χωρών. Επίσης, καινοτόμα στοιχεία της δημοσίευσης αποτελούν και η κατάθεση ενός εννοιολογικού πλαισίου που καλύπτει θέματα κατανομής των θέσεων απασχόλησης στον κλάδο υπηρεσιών παραγωγού, καθώς και η εκτεταμένη χρήση εμπειρικών στοιχείων που αναφέρονται στις ελληνικές πόλεις.

Οι δημοσιεύσεις σχετικά με τις επιπτώσεις των κλαδικών αναδιαρθρώσεων στην εργασία και τον ελληνικό αστικό και περιαστικό χώρο συνεχίστηκαν στο 9^ο τεύχος. Σταχυολογώντας, αναφέρουμε την μελέτη της Φάκα (2005) περί γεωγραφικής αναδιάρθρωσης του λιανικού εμπορίου στη Κατερίνη. Η μελέτη επισημαίνει ότι στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, μέσα από ένα κύμα εξαγορών και συγχωνεύσεων, έχουν διαμορφωθεί γιγάντιες αλυσίδες λιανικού εμπορίου που επεκτείνονται με γρήγορους ρυθμούς εντός και εκτός της διεθνούς έδρας τους. Η διείδυση διεθνών αλυσίδων σε μικρότερα αστικά κέντρα, όπως τα ελληνικά, στα οποία κυριαρχούν τοπικές ΜΜΕ (μικρομεσαίες επιχειρήσεις), επιφέρει σημαντικές συνέπειες. Βασική συνεισφορά του άρθρου είναι η επισήμανση βασικών χωροθετικών παραμέτρων στη βάση των οποίων οι μεγάλες εμπορικές αλυσίδες επιλέγουν τους τόπους εγκατάστασής τους μέσα στον αστικό ιστό, και η σκιαγρά-

φηση των επιπτώσεων για την απασχόληση στις υφιστάμενες τοπικές επιχειρήσεις.

Στο ίδιο τεύχος, ο γράφων (Γκιάλης, 2015) μελέτησε τα χωρικά και κλαδικά χαρακτηριστικά της άτυπης εργασίας, στο πλαίσιο ανάλυσης της εργασιακής και παραγωγικής ευελιξίας στη βιομηχανία της Θεσσαλονίκης. Πιθανή συνεισφορά του, ο εμπλουτισμός του προβληματισμού γύρω από τις αλλαγές στα πρότυπα παραγωγής και εργασίας μέσω της ερμηνείας και ανάλυσης της γεωγραφικών διαστάσεων της ευέλικτης και άτυπης εργασίας στη βιομηχανία της Θεσσαλονίκης.

Στο τεύχος 11 η σχετική προβληματική μετατέθηκε στον πρωτογενή τομέα, την ανάπτυξη της υπαίθρου και τη μεταναστευτική εργασία στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, ο Παπαδόπουλος (2006) μελέτησε τη γυναικεία απασχόληση και τους οικονομικούς μετανάστες στην Ελληνική ύπαιθρο. Στόχος της εργασίας του η ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών της οικογενειακής απασχόλησης στις σύγχρονες οικογενειακές εκμεταλλεύσεις, εν μέσω διερεύνησης της σχέσης ανάμεσα στην απασχόληση οικονομικών μεταναστών και των μεταβαλλόμενων έμφυλων εργασιακών προτύπων. Ταυτόσημη υπήρξε και η εστίαση των Γιδάρκου κ.α. (2008) στο τεύχος 14. Οι εν λόγω συγγραφείς μελέτησαν τις νέες γυναίκες στον πρωτογενή τομέα με έμφαση στις ενεργές νέες αγρότισσες στη Δυτική Μακεδονία. Βασική συνεισφορά του άρθρου, η ανάδειξη της δυναμικής των νέων αγροτισσών, καθώς και η διερεύνηση ζητημάτων όπως οι εργασιακές διαδρομές των γυναικών, ο ρόλος τους στη λειτουργία της αγροτικής εκμετάλλευσης, η συμμετοχή τους στα θεσμικά όργανα του κλάδου και οι απόψεις τους απέναντι στα προγράμματα απασχόλησης νέων αγροτών.

Στο τεύχος 19, ο Μπαλαμπανίδης (2012) μελέτησε τη μετατροπή της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών, με έμφαση στους χωροκοινωνικούς διαχωρισμούς σε πόλεις της Γερμανίας και στην Αθήνα. Συγκεκριμένα, επισήμανε, πως μετά τη δεκαετία του 80, υπήρξε ανακατεύθυνση των κυμάτων μετανάστευσης από τις χώρες του Βορρά στις χώρες του Νότου λόγω της αποβιομηχάνισης και άλλων ευρειών παγκόσμιων μετασχηματισμών. Η συνεισφορά του άρθρου έγκειται στην εστίαση σε δύο χαρακτηριστικές ιστορικές φάσεις της εξέλιξης αυτής: πρώτον, την περίοδο της μαζικής μετανάστευσης Ελλήνων «γκασταρμπάιτερ» στις βιομηχανικές πόλεις της

Γερμανίας μετά το 1960 και δεύτερον, τη ραγδαία αύξηση της εισροής μεταναστών προς την Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι σήμερα. Πρόσθετες συνεισφορές αποτελούν η μελέτη περίπτωσης των συνθηκών στέγασης των μεταναστών εργαζομένων και των οικογενειών τους ως προς την κοινωνική γεωγραφία των πόλεων στις οποίες εγκαθίστανται, καθώς και η μελέτη πρόσβασης των μεταναστών στην ιδιόκτητη κατοικία.

Ο προβληματισμός σχετικά με τον αστικό κοινωνικο-οικονομικό διαχωρισμό και τον καταμερισμό της εργασίας στην Ελλάδα συνεχίστηκε και στο τεύχος 21. Ο Σπυρέλλης (2013) μελέτησε την καθοριστική σημασία που λαμβάνει ο κλάδος απασχόλησης και η θέση στην επαγγελματική ιεραρχία ως προς τη διαμόρφωση στεγαστικών διαχωρισμών στη Μητροπολιτική Αθήνα. Η συνεισφορά του άρθρου εντοπίζεται στην έρευνα των κοινωνικών διαχωρισμών που αναπτύχθηκαν στην πρωτεύουσα βάσει των δεδομένων απογραφής του 2001, στην εξέταση των πόλων συγκέντρωσης εταιριών σε συγκεκριμένες περιοχές της μητροπολιτικής περιοχής, και τέλος, η συσχέτιση των τελευταίων με το στεγαστικό ζήτημα. Βασικό εύρημα, ότι, οι στεγαστικοί διαχωρισμοί στη μητροπολιτική Αθήνα συνδέονται περισσότερο με τη θέση του εργαζόμενου στην κοινωνικοοικονομική ιεραρχία παρά με τον κλάδο στον οποίο απασχολείται.

Στο τεύχος 26, εμφανίζεται για πρώτη φορά στις σελίδες των Γεωγραφιών μια δημοσίευση σχετική με τις συνεταιριστικές οικονομικές, χωρικές και εργασιακές πρακτικές στην Ελλάδα, προβληματική η οποία θα απασχολήσει το περιοδικό και σε επόμενα τεύχη του. Οι Λακριντής και Πάντος (2015) μελέτησαν τον ρόλο του ανθρώπινου δυναμικού στην Ελλάδα της κρίσης, με έμφαση στην εμπειρία των κοινωνικών συνεταιρισμών. Επισημαίνουν ότι με την έλευση της διεθνούς ύφεσης στην Ελλάδα (2010-2012) πολλαπλασιάστηκαν οι συλλογικές πρωτοβουλίες με στόχο την έμπρακτη έκφραση κοινωνικής αλληλεγγύης, και επιχειρήθηκε η (επαν)ενεργοποίηση ενός αδρανούς εργατικού δυναμικού μέσα από συνεταιριστικές δομές. Βασική συνεισφορά του άρθρου, η εστίαση στον ρόλο που παίζει η χωρικότητα στις επιλογές όσων αποφασίζουν να συνεταιριστούν: από την επιρροή επί της συνεταιριστικής κουλτούρας μέχρι και τη συμμετοχή ή μη μελών κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων.

Το τεύχος 28, συγκέντρωσε για πρώτη φορά πληθώρα άρθρων για τη Γεωγραφία της Εργασίας και την χωρικότητα της εμπρόθετης δράσης των εργαζομένων (labour agency). Στο πλαίσιο σχετικού ειδικού αφιερώματος, ο Herod (2017) δημοσίευσε στα αγγλικά ένα άρθρο επισκόπησης για τη δράση των εργαζομένων ενάντια στην επισφάλεια σε παγκόσμια κλίμακα, εστιάζοντας στη συνέχεια στην Ελλάδα της κρίσης. Αναφέρει εκεί πως η γεωγραφική πολιτική οικονομία αντιλαμβάνεται τους εργαζόμενους ως «γεωγραφικά ενεργούς» συντελεστές, των οποίων η οικονομικο-πολιτική συμπεριφορά από τη μία διαμορφώνεται από τη χωρικότητα των τόπων παραμονής τους, ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνει με τη σειρά της τους εν λόγω τόπους με πρωτόγνωρους τρόπους. Η συνεισφορά της εργασίας είναι η μελέτη συγκεκριμένων δράσεων των εργαζομένων που έπαιξαν ρόλο στην αναδιαμόρφωση προς οικονομικής γεωγραφίας στην Ελλάδα της κρίσης.

Στο πλαίσιο του ίδιου αφιερώματος, ο Σπυριδάκης (2017) μελέτησε τον χώρο ως προς την άτυπη εργασία, χρησιμοποιώντας την εθνογραφική εμπειρία για την περίπτωση της ναυπηγοεπισκευαστικής βιομηχανίας. Συγκεκριμένα, μελέτησε το πώς η εργασιακή διαδικασία στον εν λόγω κλάδο έχει ιστορικά διαμορφωθεί από τις ανάγκες του διεθνούς ναυτιλιακού κεφαλαίου με οικονομικούς και χωρικούς όρους. Κεντρική συμβολή του άρθρου, η εστίαση στο τρόπο με τον οποίο οι εργάτες της ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης στο Πέραμα επιχειρούν να επιτύχουν τους όρους της κοινωνικής τους αναπαραγωγής, μέσα σε ένα πλαίσιο άτυπων εργασιακών σχέσεων.

Στη συνέχεια, ο Αυδίκος (2017) αναφέρθηκε στις εναλλακτικές και συνεταιριστικές οικονομικο-χωρικές πρακτικές και συγκεκριμένα μελέτησε τις νέες γεωγραφίες της δημιουργικής εργασίας στην περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Επισημαίνει πως, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα των δημιουργικών βιομηχανιών, είναι τα υψηλά επίπεδα εργασιακής επισφάλειας, τόσο για τους μισθωτούς εργαζόμενους όσο και για τους ελεύθερους επαγγελματίες. Η συμβολή του άρθρου είναι η ανάλυση των λόγων για τους οποίους οι ελεύθεροι επαγγελματίες στη δημιουργική οικονομία επιλέγουν την εργασία σε συνεργατικά γραφεία, καθώς και των οικονομικών κλίμακας που αναπτύσσονται εκεί. Ακόμα, η ανάλυση των τρόπων οργάνωσης των συνεργατικών γραφείων, τρόπων

που εκτείνονται από την απλή συστέγαση των συνεργαζόμενων μέχρι και την κολεκτιβοποίηση του μεγαλύτερου μέρους της εργασίας σε αυτά.

Οι Τσάμπρα και Γκιάλης (2017) με τη σειρά τους εστίασαν στο περιφερειακό επίπεδο και στην Ελλάδα της κρίσης. Αναφέρουν πως ο συνδυασμός κρίσης και απελευθέρωσης στην αγορά εργασίας προκαλεί μαζική ανεργία και οδηγεί, σε ορισμένες περιφέρειες, σε μείωση της συνολικής απασχόλησης και της τυπικής μισθωτής εργασίας. Η συμβολή του άρθρου είναι η μελέτη των μεταβαλλόμενων περιφερειακών προτύπων ευέλικτης απασχόλησης στην Ελλάδα, καθώς και η τεκμηρίωση των άνισων και διαφοροποιημένων γεωγραφικά μεταβολών ως προς τις διαφορετικές μορφές απασχόλησης και την περιφερειακή εξειδίκευση.

Ο Ιωαννίδης (2017), στο ίδιο αφιέρωμα, μελέτησε την άνιση περιφερειακή ανάπτυξη ως προς την επίστασια στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα την περιφερειακή κατανομή των θέσεων εργασίας κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Βασική συνεισφορά του άρθρου είναι η χρήση της «Μεθοδολογίας των Θέσεων Εργασίας» για τη διερεύνηση των μισθολογικών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών της χώρας. Ακόμα, η ταξινόμηση των θέσεων εργασίας των μισθωτών εργαζομένων της ελληνικής οικονομίας και η εξέταση της σχετικής κατανομής θέσεων εργασίας ανά ελληνική περιφέρεια.

Επόμενη αναφορά σε θέματα χωρικότητας των αγορών εργασίας συναντάται στο τεύχος 30, στο οποίο ο Καπιτσίνης (2017) μελέτησε την κινητικότητα των επιχειρήσεων υπό συνθήκες παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, με έμφαση τις μετακινήσεις Ελληνικών εταιρειών στη Βουλγαρία και τις επιπτώσεις αυτής της μετακίνησης στην επιχειρηματική τους απόδοση. Το άρθρο φέρνει στο προσκήνιο παράγοντες που κατέστησαν τη σχετική μετακίνηση των επιχειρήσεων «αναγκαία» (βλ. χαμηλή φορολογία αλλά και γεωγραφική γειτνίαση με την Ελλάδα). Βασική συνεισφορά του άρθρου είναι η διαπραγμάτευση της εξέλιξης της κινητικότητας των επιχειρήσεων, αλλά και η σε βάθος ανάλυση της μετακίνησης μικρομεσαίων επιχειρήσεων από την Ελλάδα στη Βουλγαρία.

Στο τεύχος 35 εισάγεται μια νέα θεματική που σχετίζεται με την πρωτοφανή πανδημική συνθήκη. Συγκεκριμένα, η ομάδα «COVID-19_Regional_Labour» (2020) μελέτησε την πανδημία και τον αντί-

κτυπό της στην απασχόληση και την ανεργία, παρουσιάζοντας μια προσέγγιση από τη σκοπιά της Γεωγραφίας της εργασίας. Υποστηρίζει πως αυτή η πρωτόγνωρη -υγειονομικής προέλευσης- κρίση, άφησε το δικό της αποτύπωμα στις επιμέρους αγορές εργασίας. Η βασική συνεισφορά της μελέτης είναι η καταγραφή και η ανάλυση της χωρικής εξάπλωσης του COVID-19 κατά τους πρώτους μήνες της πανδημίας, ο αντίκτυπός της στην απασχόληση, αλλά και η ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου ανάλυσης των δράσεων των εργαζομένων εν μέσω της πανδημικής συνθήκης στον ευρωπαϊκό νότο.

Η συσχέτιση του αστικού εξευγενισμού *gentrification* και της επισφαλούς εργασίας στην Ελλάδα εμφανίζεται για πρώτη φορά στο τεύχος 37 μέσα από το άρθρο του Γουρζή (2021), ο οποίος μελέτησε την αμοιβαία ανατροφοδότηση εξευγενισμού και ευέλικτης και επισφαλούς εργασίας στην Αθήνα. Το σύντομο άρθρο αναφέρει πως οι πόλεις στον ανεπτυγμένο και ημι-περιφερειακό καπιταλισμό υφίστανται δύο κρίσιμους μετασχηματισμούς οι οποίοι επηρεάζουν την οικονομική τους ζωή και τη γεωγραφική τους δομή: τον εξευγενισμό του αστικού ιστού τους και την ευελικτοποίηση των αγορών εργασίας τους. Βασική συνεισφορά του, η καινοτόμα «εργασιακο-κεντρική» θεώρηση του εξευγενισμού, και επίσης, η ανάλυση της σχέσης μεταξύ του εξευγενισμού και της ευελικτοποίησης στη σύγχρονη πόλη.

Στο τεύχος 38 οι Αρανιτού και Μανιούδης (2021) συνυφαίνουν τις θεματικές των κλαδικών αναδιαρθρώσεων, του αστικού χώρου και της εργασίας στο τριτογενή τομέα, με έμφαση στο λιανικό εμπόριο της Αττικής. Αναφέρουν πως η κρίση φαίνεται να ευνοεί την συγκεντροποίηση του κύκλου εργασιών στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις σε σύγκριση με τις (πολύ) μικρές, ενώ δημιουργεί ανισότητες τόσο περιφερειακά όσο και κλαδικά. Παράλληλα, ότι η πανδημία COVID-19 λειτουργεί ως επιταχυντής τάσεων μεγαλύτερης εργασιακής ευελιξίας.

Οι Καλογερέσης, Σκορδίλη και Τσάμπρα (2021) αναφέρονται στις εναλλακτικές και συνεταιριστικές οικονομικές, χωρικές και εργασιακές πρακτικές στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, μελέτησαν την άνιση γεωγραφία της εργασίας έντασης γνώσης στους νέους κοινόχρηστους χώρους εργασίας στην Αθήνα, καθώς και το πως διαμορφώνεται μια νέα γεωγραφία κέντρων και περι-

φερειών στα πλαίσια του ραγδαίου ψηφιακού μετασχηματισμού. Επισημαίνουν ότι, η παραγωγή και η εργασία διασπείρονται χωρικά όσο ποτέ άλλοτε, αλλά ταυτόχρονα, η παραγόμενη αξία συγκεντρώνεται περισσότερο από ποτέ σε ολιγάριθμα κέντρα / παγκόσμιες πόλεις, οξύνοντας τις υφιστάμενες ανισότητες και δημιουργώντας νέες. Βασική συνεισφορά του άρθρου, η ανάλυση των χωρο-κοινωνικών μεταβολών που προκαλεί ο ψηφιακός μετασχηματισμός στην οργάνωση της εργασίας με έμφαση στους κοινόχρηστους χώρους εργασίας. Ακόμα, η αδρή αποτύπωση της χωρικής κατανομής νέων μορφών ψηφιακής εργασίας και επιχειρηματικότητας στην Αθήνα.

Η Παπαδοπούλου (2021), στο ίδιο τεύχος, μελέτησε την άνιση και περιφερειακή ανάπτυξη και επισφάλεια στην Ελλάδα και συγκεκριμένα τις ανισότητες στην Ελληνική αγορά εργασίας και τις αποδόσεις της εκπαίδευσης, πραγματοποιώντας μια εμπειρική περιφερειακή ανάλυση. Η βασική συνεισφορά του άρθρου είναι η εκτίμηση των αποδόσεων της εκπαίδευσης και των παραγόντων διαμόρφωσης των ατομικών αμοιβών των εργαζομένων. Επίσης, ο εμπειρικός έλεγχος της θεωρίας ανθρώπινου κεφαλαίου και η εφαρμογή της εξίσωσης Mincer, με τελικό στόχο τη διατύπωση κατάλληλων προτάσεων πολιτικής.

Τέλος, οι Συκάς, Ψαρολόγος και Γκιάλης (2021) μελέτησαν την επισφάλεια στο πλαίσιο της κρίσης, εστιάζοντας στις ανισότητες στην Ευρωζώνη. Αναφέρουν πως η Ευρωζώνη αποτελεί έναν ενοποιημένο νομισματικό χώρο, με διαφοροποιούμενα ωστόσο κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά, και πως η πλειοψηφία των περιφερειακών οικονομιών της ευρωζώνης - ιδιαίτερα ο Ευρωπαϊκός Νότος- εμφάνισαν ισχυρές τάσεις μετάθεσης κεφαλαίου και ενίσχυση της εργασιακής ευελιξίας στον κλάδο των κατασκευών. Τέλος, επισημαίνουν πως οι ισχυρές -πλην άνισες- δυναμικές μετάθεσης κεφαλαίου συνέβαλλαν στη διεύρυνση του χάσματος κέντρου-περιφέρειας της Ευρωζώνης. Βασική συμβολή της εργασίας, η μελέτη του ρόλου «χωρικών παγιώσεων/προσωρινών διευθετήσεων» και των συνακόλουθων μεταθέσεων κεφαλαίου από την παραγωγή στο δομημένο περιβάλλον, και η επίπτωση αυτών στις χωρικές ανισότητες και την εργασία.

Αντί συμπερασμάτων

Η σύντομη επισκόπηση της υπερ-εικοσάχρονης διαδρομής των Γεωγραφιών ανέδειξε έναν σημαντικό αριθμό άρθρων και λοιπών δημοσιεύσεων στις σελίδες του περιοδικού που μελέτησαν θέματα που σχετίζονται με τη χωρικότητα των αγορών εργασίας, τις ποικίλες μη-τυπικές -συντά επισφαλείς- μορφές απασχόλησης και τη Γεωγραφία της Εργασίας. Η παραπάνω διαπίστωση, αν και αναφέρεται στο σύνολο σχεδόν της περιόδου έκδοσης του περιοδικού, φαίνεται πως ισχύει περισσότερο για την μετά το 2012 περίοδο. Πράγματι, από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας ήδη πυκνώνουν οι δημοσιεύσεις άρθρων τα οποία σχετίζονται με τη μετανάστευση, από και προς τη χώρα, και τις συνθήκες εργασίας και στέγασης των εργαζομένων στην ΕΕ. Από το 2015, όταν οι έντονα αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης είχαν αρχίσει να διαμορφώνουν νέα κοινωνικο-χωρικά τοπία, εμφανίζονται πιο συστηματικά δημοσιεύσεις και άρθρα τα οποία μελετάνε τις πολλαπλές επιπτώσεις της ύφεσης και των μέτρων λιτότητας σε εργαζόμενους, ανέργους και άλλες ομάδες του πληθυσμού.

Σταδιακά, το περιοδικό αρχίζει να αποδέχεται και να δημοσιεύει άρθρα τα οποία αναφέρονται στην εμπρόθετη δράση ποικίλων κατηγοριών του ενεργού πληθυσμού, με έμφαση στο πως συγκεκριμένες ομάδες ή συνδικάτα εργαζομένων επιχειρούν να αντισταθούν της χωρικές επιλογές του κεφαλαίου. Το αν και πως, αλλιώς ειπωμένο, οι δράσεις και συμμαχίες των εργαζομένων και ανέργων διαμορφώνουν μια πιο φιλική στα συμφέροντα των κυριαρχούμενων στρωμάτων γεωγραφία. Ξεχωριστής αναφοράς ανάμεσα στις εν λόγω δημοσιεύσεις, χρήζουν εκείνες που συζητήσαν συστηματικά τα συνεργατικά επιχειρήματα αντιμετώπισης της κρίσης, τη σύνδεση μεταξύ αστικού εξευγενισμού και επισφαλούς εργασίας αλλά και τις ποικίλες περιφερειακές διαστάσεις της νέας, συχνά ζοφερής, εργατικής συνθήκης.

Στις αρχές της δεκαετίας του '20, η έλευση της πανδημίας του COVID-19 επέφερε σημαντικές επιπτώσεις στην απασχόληση, κατά συνέπεια αποτελεί σημαντικό νέο κεφάλαιο που αναμένεται να απασχολήσει ολοένα και περισσότερο τις υποβολές στο περιοδικό. Έρευνες με εστίαση στο πώς η πανδημική συνθήκη σχετίζεται - και αναπαράγει- φαινόμενα όπως η ανεργία, η έλλειψη

πρόσβασης σε σταθερή καλά αμειβόμενη απασχόληση, η χαμηλή ανθεκτικότητα των επιχειρήσεων, όπως επίσης και οι δράσεις των εργαζομένων, έχουν κάνει ήδη την εμφάνιση και τους και αναμένεται να πυκνώσουν.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, παρατηρείται πως μια θεματική η οποία υστερεί σε σχέση με άλλες -ως προς τον αριθμό των εργασιών που έχουν υποβληθεί- είναι εκείνη του αστικού εξευγενισμού, όπως επίσης και της γυναικείας εργασίας σε άλλους τομείς πλην του αγροτικού αλλά και της μεταναστευτικής εργασίας. Αν και δεν αποτελούν γενικότερα θεματικές οι οποίες υπο-εκπροσωπούνται, εδώ αποδεικνύεται ότι υπάρχει ανάγκη για αύξηση των εργασιών που να τις διερευνήσουν περαιτέρω, καθώς αποτελούν ζητήματα τα οποία παραμένουν διαχρονικά, αλλά και ζητήματα τα οποία χρήζουν εμπλουτισμού ώστε να παρουσιαστούν και άλλες επιστημονικές απόψεις και λύσεις. Επιπρόσθετα, ερευνητικές περιοχές και μεθοδολογίες που υπο-εκπροσωπούνται αφορούν στα ζητήματα έμφυλων ή εθνοτικών διαχωρισμών στις αστικές ή περιφερειακές αγορές εργασίας. Επίσης, αν και αναμενόμενη, παρατηρείται -για τη μεγάλη πλειοψηφία των άρθρων που δημοσιεύονται στις Γεωγραφίες- μια μονομέρεια γεωγραφικής εστίασης στις ελληνικές πόλεις και περιοχές. Επομένως, η -έστω και συγκριτική- αναφορά σε άλλες χωρικές ενότητες της ΕΕ και του παγκόσμιου Νότου κρίνεται απαραίτητο να ενισχυθεί.

Ευχαριστίες

Θερμά ευχαριστώ στους Άννα Σαρούκου, Γεωγράφο MSc και Κώστα Γουρζή, μεταδιδάκτορα ερευνητή για τα σχόλια και τις βελτιωτικές τους παρατηρήσεις.

Βιβλιογραφική λίστα άρθρων και άλλων δημοσιεύσεων τους περιοδικού Γεωγραφίες

- Herod A., 2017, Labor's Spatial Praxis and the Economic Geography of the Greek Crisis, Τεύχος 28, σελ.12-13
- Αρανίτου Β., Μανιούδης Μ., 2021, Χωρικές και οικονομικές ανισότητες στο λιανικό εμπόριο: Η περίπτωση της Αττικής, Τεύχος 38, σελ.37-48
- Ασπρόγερakas E., 2004, Ο τομέας των υπηρεσιών ως πεδίο αστικού ανταγωνισμού: Ο ρόλος των πόλεων μεσαίου μεγέθους, Τεύχος 8, σελ.50-66
- Αυδίκος Β., 2017, Νέες γεωγραφίες της δημιουργικής εργασίας στην περίοδο της οικονομικής κρίσης: Από τη συνεργατικότητα στην Ελλάδα στην Κολεκτιβοποίηση, Τεύχος 28, σελ.35-47

- Γιδαράκου I., Δημοπούλου E., Λαγογιάννη O., Σωτηροπούλου Σ., Κουτσούρης A., 2008, Νέες γυναίκες και γεωργία: Περιπτώσιολογική μελέτη ενεργών νέων αγροτισσών της Δυτικής Μακεδονίας, Τεύχος 14, σελ.3-23
- Γκιάλης Σ., 2005, Χωρικά και κλαδικά χαρακτηριστικά της άτυπης εργασίας: Εργασιακή και παραγωγική ευελιξία στη βιομηχανία της Θεσσαλονίκης, Τεύχος 9, σελ.121-126
- Γουρζής Κ., 2021, Η εργασία σε αστικά τοπία υπό αναδιάρθρωση: Μια ανάλυση σε πολλαπλές κλίμακες των αμοιβαίων αλληλεπιδράσεων μεταξύ εξευγενισμού και αυξανόμενης ευέλικτης και επισφαλούς εργασίας στην Αθήνα, Τεύχος 37, σελ.93-97
- Ιωαννίδης Α., 2017, Περιφερειακή κατανομή των θέσεων εργασίας στην Ελλάδα και εξέλιξή τους κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης, Τεύχος 28, σελ. 58-74
- Καλογερέσης Θ., Σκορδύλη Σ., Τσάμπρα Μ., 2021, Ψηφιακή μετάβαση και άνιση γεωγραφία της εργασίας έντασης γνώσης: Νέοι κοινόχρηστοι χώροι εργασίας στην Αθηνά, Τεύχος 38, σελ.49-67
- Καπιτσίνης Ν., 2017, Η κινητικότητα των επιχειρήσεων υπό τις συνθήκες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2007. Οι μετακινήσεις Ελληνικών εταιρειών στη Βουλγαρία και οι επιπτώσεις στην επιχειρηματική απόδοση, Τεύχος 30, σελ.90-107
- Λακριντής Θ., Πάντος Π., 2015, Ο ρόλος του ανθρώπινου παράγοντα στην Ελλάδα της κρίσης: Η εμπειρία των κοινωνικών συνεταιρισμών, Τεύχος 26, σελ. 93-105
- Μπαλαμανίδης Δ., 2012, Η Ελλάδα από χωρά αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών: Πρόσβαση στην κατοικία και χωροκοινωνικοί διαχωρισμοί σε πόλεις της Γερμανίας και στην Αθήνα, Τεύχος 19, σελ. 121-126
- Ομάδα «COVID-19_Regional_Labour», 2020, Η πανδημία και ο αντίκτυπος στην απασχόληση και την ανεργία: Μια προσέγγιση από τη σκοπιά της Γεωγραφίας της Εργασίας, Τεύχος 35, σελ. 15-20
- Παπαδόπουλος Α., 2006, Γυνακεία απασχόληση και οι οικονομικοί μετανάστες στην Ελληνική ύπαιθρο, Τεύχος 11, σελ.51-77
- Παπαδοπούλου Όλγα, 2021, Ανισότητες στην Ελληνική αγορά εργασίας και αποδόσεις της εκπαίδευσης: Μια εμπειρική περιφερειακή ανάλυση, Τεύχος 38, σελ.68-84
- Σπυρέλλης Σ-Ν., 2013, Ο ρόλος του κλάδου απασχόλησης και της επαγγελματικής ιεραρχίας στη διαμόρφωση των στεγαστικών διαχωρισμών της Μητροπολιτικής Αθήνας, Τεύχος 21, σελ. 35-54
- Σπυριδάκης Μ., 2017, Χώρος και άτυπη εργασία. Η εθνογραφική εμπειρία της ναυπηγοεπισκευαστικής βιομηχανίας, Τεύχος 28, σελ. 24-34
- Συκάς Γ., Ψαρολόγος Δ., Γκιάλης Σ., 2021, Χωρικές επιλύσεις και διεύρυνση ανισοτήτων στην Ευρωζώνη, Τεύχος 38, σελ.105-120
- Τσάμπρα Μ., Γκιάλης Σ., 2017, Τα μεταβαλλόμενα περιφερειακά πρότυπα ευέλικτης απασχόλησης στην Ελλάδα της κρίσης, Τεύχος 28, σελ. 48-57
- Φάκα Α., 2005, Γεωγραφική αναδιάρθρωση του τομέα του λιανικού εμπορίου στην Κατερίνη, Τεύχος 9, σελ.145-148